

Met God voor ogen

MET GOD VOOR OGEN
BASISLIJNEN VAN CHRISTELIJK GELOVEN

Robert Jan Peeters

Roermond 2026

voor Francie de Laat

en voor alle anderen die mij op het pad van Kerk en geloof hebben vergezeld

Inleiding

De maatschappelijke acceptatie van het christendom heeft de afgelopen decennia een opmerkelijke verschuiving doorgemaakt. Het christendom is in belangrijke perioden van zijn bestaan een cultuurvormende kracht geweest. Dat ging aanvankelijk met enige aarzeling gepaard, maar op den duur zagen de christenen in de kern van hun geloof de opdracht verwoord om de wereld actief voor God te winnen. Politiek vertaalde zich dat in een kerstening van de wereld die begon toen Kerk en Romeinse Rijk in de 4^e eeuw elkaar als bondgenoten gingen zien.¹ Uiteindelijk is dit verbond tussen troon en altaar verzwakt en verdwenen.² Het gevolg daarvan is dat het christendom van een cultuurvormende tot een cultuurvolgende kracht is geworden. Daar zijn allerlei oorzaken voor aan te wijzen, die ook genoegzaam zijn beschreven en geanalyseerd, die echter niets afdoen aan het gegeven dát de invloed van Kerk en geloof veranderd is, in belangrijke mate zelfs veranderd is. Dit boek wil tegen deze achtergrond een inleiding bieden in onderdelen van de christelijke geloofsleer.

Natuurlijk, er is nog christelijk geloof en kerkelijk leven -actief en inspirerend. Velen ook weten nog wat het betekent te geloven, hebben nog enig vermoeden van inhoud en relevantie ook al zien zij dat niet langer als een kracht die in hun eigen leven een plaats heeft als stut en steun. En anderen zijn op geen enkele manier in het christendom gesocialiseerd, staan er buiten, hebben er niets mee van doen en kiezen er voor dat zo te houden. Dat laatste, het kiezen, raakt aan een kenmerk van de verandering die heeft plaatsgevonden. Geloven betekent toch ervan uitgaan en erop vertrouwen dat God bestaat en zich met mij bezighoudt. In vroeger tijden kon of moest ik dat geloven omdat het waar is, thans is het waar omdat ik het geloof. Of God (voor mij) bestaat hangt er in deze omkering sterk mee samen of ik dat kan en wil geloven. En geloven houdt dan in: ik kies ervoor om uit meerdere beschikbare mogelijkheden en opties die er zijn om

¹ De eerste formele stap werd gezet met het Edict van Nicomedia uit 311 n.Chr. afgekondigd door keizer Galerius, in 313 gevolgd door het Edict van Milaan uitgevaardigd door keizer Constantijn de Grote. In beide edicten wordt het christendom tot een geoorloofde godsdienst verklaard. In 380 verhief keizer Theodosius I de Grote het verstaan van het christendom zoals verwoord door het Concilie van Nicea (325) tot staatsgodsdienst.

² Historisch ijkpunt: de Franse Revolutie van 1789. Juridisch ijkpunt daarin de Franse grondwet van 22 augustus 1795 (Constitution du 5 fructidor an III), op 22 september geproclameerd nadat het op 6 september van datzelfde jaar was bekrachtigd in een volksreferendum. De bepaling van de verhouding tot de Kerk is ondergebracht in de Algemene Bepalingen (titel XIV) en wordt daar koel en zakelijk voltrokken. 'Niemand mag worden verhinderd, overeenkomstig de wetten, de godsdienst van zijn keuze te belijden. Niemand mag worden gedwongen bij te dragen aan de kosten van een godsdienst. De Republiek betaalt de salarissen van geen enkele godsdienst.' (artikel 354) Voor een gedetailleerd overzicht zie P. Trouillez, *De Franse Revolutie en het christendom. De gewelddadige scheiding tussen kerk en staat*, Utrecht 2020.

het leven zin en richting te geven, het geloof dit geloof als oriëntatie aan te houden.

Deze inleiding wil christelijk geloven presenteren als een consistent, consequent en geschonken aanbod om het leven te kunnen beschouwen en in te richten als zinvol en doelgericht.³ Kijk eens naar de wereld etsi Deus daretur, alsof God bestaat.⁴ In christelijke context roept het woord god en aanverwant jargon een panorama aan betekenis op. Dat moet verduidelijkt worden omdat anders het christelijk zoekontwerp onvoldoende scherp in beeld is. Daar gaat het in dit boek om.⁵ Geboden wordt: theologie, een systematisch-theologische presentatie van het christendom in heilshistorisch perspectief en naar rooms-katholieke opvatting. Wat is de mens, wat tekent hem of haar? Is hij de hoeder van zijn broeder en waarom? En wat als broeder tegen broeder opstaat, onrecht groeit en lijden schroeit? Waarom is de liefde niet het sterkst en hoe kan die worden herwonnen indien verloren? Wat is schuld? Wat is vrijheid en bevrijding en hoe worden die verkregen? Bestaat de hel en wat is de hemel? En dan in alle scherpste: wat heeft Jezus met dit alles uit te staan? Het christendom heeft daar ideeën over die in de loop van zijn bestaan zijn opgedaan, uitgewerkt, getoetst en bijgesteld. En dat is steeds gebeurd met God voor ogen. God niet als een postulaat begrepen, maar als een werkelijkheid die zich aandient, die zich laat zien en kennen en zo geloof schenkt en tot getuigenis oproept.⁶

³ Let wel, waar geloof het antwoord is op en dus het gevolg is van Gods roepstem in Christus, is geloof altijd meer dan een optie onder opties, meer dan een zelfgekozen perspectief. In die zin mag het christendom niet tot een levensbeschouwing, ook al is het dat ook, worden versmald. Het heeft een waarheidsaanspraak die geldig is voordat een mens die in het eigen leven tot werking kan laten komen. Anders geformuleerd: juist omdat die aanspraak geldig is, kan hij voor mij geldig worden. Christendom is niet primair een menselijk zingevingstraject maar allereerst geworteld in een aanbod van zin en betekenis door God. In Bijbelse termen uitgedrukt: bevrijding uit het slavenhuis van Egypte is een bevrijd worden, verlossing van zonde en schuld is een verlost worden.

⁴ Een gedachtegang opgeworpen onder verwijzing naar Hugo de Groot (1583-1645) die in zijn *De iure belli ac pacis* (prolegomena nummer 11) uit 1625 optekende dat de rede eenieder verplicht en het volkenrecht dus van toepassing moet zijn ook al zou God niet bestaan (etsi Deus non daretur). Met andere woorden, wat recht en rede is kan niet alleen aan God en diens gebod worden ontleend. Dat was toen vernieuwend en gaf ruimte aan het denken. Ik wil een lans breken voor de geestverruimende kracht van de gedachte dat God wel bestaat.

⁵ Daarom voor alle duidelijkheid: dit boek biedt geen catechese, het is geen exegetische studie of dogmatische verhandeling. Het is ook geen gepopulariseerde uiteenzetting van het christendom vanuit ervaring en beleving of een poging het christendom zo te begrijpen en te omschrijven dat aansluiting bij het contemporaine levensgevoel gegeven is of voor de hand ligt; het is in die zin geen apologetiek.

⁶ De titel van dit boek wil deze gelaagdheid tot uitdrukking brengen. Iets of iemand voor ogen hebben betekent focus hebben, doelgericht zijn, iets nastreven. Met God voor ogen betekent in die lijn dan naar mens en wereld kijken in de gesteldheid, met de geesteshouding dat God bestaat en dat Hij aan mens en wereld inhoud en betekenis geeft. God kleurt in dit opzicht onze kijk op wording en geschiedenis. Van daaruit is een vervolgstap nodig. Deze houding wordt, dat is al christelijke geloofsovertuiging, namelijk opgeroepen door iets dat aan de mens verschijnt, zich voor hem manifesteert. Dat iets is in het christendom een Iemand: God. Paulus verkondigt: 'dit zijn de dingen waarvan de Schrift zegt: geen oog heeft ze gezien, geen oor heeft ze gehoord, geen mens kan het zich voorstellen, al wat God bereid heeft voor die Hem liefhebben' (1Kor. 2,9). En de evangelist Johannes laat weten: 'niemand heeft ooit God

Het hoeft niet te bevreemden dat er in ieder geval één gedeelde aanleiding is om tegen de geschetste achtergrond van de verandering van de plaats en de invloed van Kerk en christelijk geloof in de Nederlandse samenleving, dit boek te hebben willen schrijven. Immers, in het christendom staat de notie van de menswording centraal en menswording is ook in de hedendaagse cultuur en maatschappij een belangrijke waarde. Zo raakt wat de maatschappij beweegt aan waar het christendom vanuit leeft. Dan heeft het zin kennis te nemen van dat christelijk perspectief en dat als levensbeschouwelijk aanbod naar voren te brengen en serieus te nemen, om wat maatschappelijk als menswording bekend staat met behulp van het christelijk denken (kritisch) door te lichten en mogelijk te verdiepen. Het gaat immers over wat ook de samenleving beroert en dus niet op dorre aarde hoeft te vallen.

Geloven is met God voor ogen in het leven staan. Dan ziet men natuur die schepping is. Dan ondergaat men leed en lijden die uit zonde voortkomen en dan weet men van redding die van elders komt. Schepping, zonde en redding -dat zijn de grondbegrippen die dit boek dragen.

God Zij Met Ons staat op de rand van het Nederlandse tweeuromuntstuk. Wat de Nederlandse samenleving nog als hoop ziet en als verwachting uitspreekt, is voor het christendom realiteit, een geloofswerkelijkheid die voor de betrokken geloofsgemeenschap bron en grond is. Als God niet met ons is, heeft het christendom geen reden van bestaan. En God is, uitiem, met ons in Jezus Christus, de man uit Nazareth die zich Zoon van de Vader weet en die de Kerk belijdt als God en mens. Wat het christendom leert en leeft is in Hem gegeven en openbaar. Hij is mens ten volle en volledig en in Hem is ook God mens geworden. Waarom en waartoe dat is gebeurd roept een geschiedenis op die zich naar christelijk begrip afspeelt tussen de polen van schepping en herschepping. Is schepping aan de orde dan vallen woorden als vrijheid en liefde en is ook een notie van niet-noodzakelijkheid aangeduid. De mens als schepsel deelt in die kenmerken wat maakt dat hij kwetsbaar is. Want vrijheid kan worden misbruikt en liefde kan worden gemanipuleerd. Dat dit ook daadwerkelijk gebeurt, tekent het menselijk bestaan dat vanuit deze invalshoek door ontrouw te typeren is en als zonde wordt benoemd en waar niemand zichzelf aan kan onttrekken. En om opnieuw in vrijheid te kunnen leven moet de mens worden bevrijd, komt hem redding van buiten toe.

gezien; de Eniggeboren Zoon, die in de schoot des Vaders is, Hij heeft Hem doen kennen' (Joh. 1,18). Het oog neemt dus waar, kan waarnemen omdat iemand verschijnt. Volgens het Concilie van Trente is deze ordening op een voor het kerkelijk leven cruciaal moment van doorslaggevend belang. De Heer heeft immers, zo dit concilie, aan zijn geliefde Bruid de Kerk een zichtbaar offer (*visibile sacrificium*) nagelaten 'zoals de natuur van de mens vereist *sicut hominum natura exigit*' (Trente, de *sanctissimo missae sacrificio* 1). De mens moet kunnen zien en daarom heeft God zich laten kennen. Zo zijn in het christendom openbaring, incarnatie en heilsgeschiedenis verbonden en worden zij door de Geest en met behulp van het dienstwerk van de Kerk present gesteld. Met God voor ogen verwijst ook naar deze laag: God staat ons voor ogen in de meest letterlijke zin: Hij staat voor onze ogen. Hij is verschenen. In de taal van het Nieuwe Testament: wij hebben Hem lief 'omdat Hij ons het eerst heeft liefgehad' (1Joh. 4,19).

Dat doet God dan uit liefde en in vrijheid zelf door mens te worden en door alles wat deze ontrouw aan schuld heeft meegebracht aan den lijve te ondergaan en voor ons weg te dragen. Dat dit niet lichtvaardig is bedoeld blijkt wel uit de ernst waarmee deze solidariteit wordt gekocht en verkregen: weg te dragen betekent hier in het christendom namelijk het leven neer te leggen, op te geven, weg te schenken, ontnomen te worden. Deze radicale bekering wordt door God uitgevoerd én ondergaan en daarbij heeft Hij de mens voor ogen. Hij maakt de mens van vijand weer tot vriend van God, tot partner en hulp van zijn naaste en herstelt hem in de vrede met zichzelf. Dat is herschepping: dat de mens door en in Christus een nieuwe schepping is en God uiteindelijk zelf als het licht van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde schijnt. Dit boek wil in dit denken onderdompelen om het christendom als heilsreligie van binnenuit op waarde te leren schatten.

Het is een studieboek. Conceptueel en intellectueel wordt er menig harde noot gekraakt. Het christendom heeft altijd willen begrijpen wat het gelooft, daartoe in staat gesteld door God die de mens als schepsel immers met rede heeft begiftigd -opdat hij begrijpe! Fides quaerens intellectum, een stelregel die het christendom niet onderwerpt aan een neutrale, uiterlijke rechter maar naar de interne consistentie en noodzakelijkheid van zijn geloofswaarheden vraagt, gesteld dat zij onweerlegbaar gegeven zijn. De regel is op dit punt toch steeds, om het met een bekende Amerikaanse frase te verwoorden: we hold these truths to be self-evident. Daar nu God dan mens geworden is, is vervolgens de verdiepingsvraag aan de orde waarom en waartoe dat heeft plaatsgevonden? Het gaat, kortom, om de aan het christelijk geloof eigen rationaliteit. Hoe is inzichtelijk te maken dat het tot menswording heeft moeten komen en hoe heeft het in dat kader tot menswording kunnen komen? Daarmee wordt Gods incarnatie, zoals gezegd, niet bewezen; als geloofswerkelijkheid wordt die reeds en steeds verondersteld.⁷ En tegen die achtergrond moet ook duidelijk zijn: dit boek heeft niet de pretentie de lezer te kunnen overtuigen. Geloof is een persoonlijke beslissing in relatie te willen treden met Jezus Christus als levende Heer. Het initiatief ligt bij Hem, het antwoord is aan ons. Dat en hoe Christus handelt, dat en hoe de mens antwoordt wordt in deze inleiding in zijn theologie-historische en systematische samenhang uiteengezet in zoverre beide momenten de bedding vormen van een geloofsgemeenschap die, met zachtaardigheid en gepaste eerbied, verantwoording aflegt aan al wie rekenschap vraagt van de hoop die in haar leeft (vergelijk 1Petr. 3,15v.).

Voor dit boek is een motto gekozen uit de eerste brief van Paulus aan de christenen van Korinthe. Het betreft daar een korte interjectie om te onderstrepen dat wat de mens heeft en eigen is, door hem is ontvangen: 'gij zijt niet van Uzelf' (1Kor. 6,19), schrijft Paulus aan de Korinthiërs. Die oproep raakt het brede palet

⁷ Dat laat onverlet dat er bewijzen voor het bestaan van God (kunnen) zijn die van buiten het geloof worden aangereikt. Kernvraag is evenwel: wat heet 'bewijzen'? Maar daar gaat het hier niet om en over.

van zaken die in deze inleiding aan bod komen en worden uitgewerkt. Gij zijt niet van Uzelf kan dan in meerdere variaties van betekenis zijn en vormt zo iets van een rode draad door dit boek. Is schepping aan de orde (hoofdstuk 1) dan geldt toch ten principale: gij zijt niet door Uzelf. Waar de mens zich schepsel weet en in zijn medeschepsel een partner vindt moet duidelijk zijn: gij zijt niet Uzelf alleen. Als dan de zondeval als de ontrouw van de mens aan God en aan zijn medemens op de agenda staat (hoofdstuk 2) is overduidelijk: gij zijt Uzelf niet meer. Het effect van die val blijkt existentiële vervreemding te zijn: gij zijt niet Uzelf. De redding door God in en door de mens Jezus Christus (hoofdstukken 3, 4 en 5) tekent het drama van die omslag: gij zijt weer Uzelf niet door Uzelf. En waar de mens zo tot innerlijke omvorming is gebracht en gekomen (hoofdstuk 6) klinkt onherroepelijk: met God voor ogen zijt gij Uzelf.

De kapstok van dit boek heeft, zoals opgemerkt, drie haken: schepping, zonde en redding. Die vormen één samenhangend geheel, een zinsverband, en worden in heilshistorisch perspectief uitgewerkt. Dat betekent: de omgang van God en mens wordt als een keer ten goede begrepen. Uit de geschetste basislijnen van christelijk geloven klinkt, dat is de hoop, een grondtoon van het christendom door waarin God en mens zodanig zijn verbonden ut Deus in nobis glorificetur -opdat God in ons worde verheerlijkt. Die kijk op de wereld heeft het christendom aan te bieden en wordt in dit boek voorgesteld.

Inhoudsopgave

Met God voor ogen

Basislijnen van christelijk geloven

Inleiding.....	5
Inhoudsopgave.....	10
Apostolische Geloofsbelijdenis.....	15
Hoofdstuk 1. Orde en wanorde.....	17
1.1. Schriftuurlijke basislijnen.....	18
1.1.1. Het Oude Testament.....	20
1.1.2. Het Nieuwe Testament.....	25
1.2. 'En God zag dat het goed was'.....	29
1.3. Systematische kernnoties.....	31
1.3.1. Schepper.....	31
1.3.2. Schepsel.....	34
1.3.3. Schepping.....	36
1.3.4. Scheppingsgenade.....	38
1.3.5. Voorzienigheid.....	39
1.4. Heilshistorische dynamiek.....	44
1.4.1. Verbond.....	44
1.4.2. Verbondsgeschiedenis.....	47
1.5. Een kwestie van perspectief.....	49
1.5.1. Natuur.....	49
1.5.2. Wetenschap.....	53
Hoofdstuk 2. Vrijheid en val.....	56
2.1. Overtreding.....	56
2.2. Erfzonde.....	61
2.2.1. Kinderdoop?.....	64
2.2.2. 'O felix culpa'.....	69
2.3. Heilsgeschiedenis.....	72
2.4. Genade.....	78
2.4.1. Het Oude Testament.....	79
2.4.2. Het Nieuwe Testament.....	84
2.4.3. Traditie.....	88
Excurs: omslag in de kenleer I.....	97

Excurs: dispuut over de genade.....	100
Excurs: veranderde grondtoon over genade.....	107
2.5. Weerklank van de schepping.....	112
 Hoofdstuk 3. 'Wie zeggen de mensen dat Ik ben?'	117
3.1. Methodisch panorama.....	117
3.1.1. Leerstellige aanzet.....	118
3.1.2. Hermeneutische voorzet.....	120
3.1.3. Disciplinaire opbouw.....	125
3.2. Paradigmawisseling.....	127
3.2.1. Godskennis.....	130
Excurs: omslag in de kenleer II.....	131
3.2.2. Op zoek naar Jezus.....	136
Excurs: de 'echte Jezus'	138
3.3. Christendom.....	141
 Hoofdstuk 4. In Hem is redding.....	145
4.1. Wie is Hij?.....	146
4.1.1. Oriëntatie op de Schrift.....	146
4.1.1.1. Getuigenis in meervoud.....	147
4.1.1.2. Hoogheidstitels.....	154
4.1.1.3. Levensoriëntatie.....	163
4.1.1.4. Markatiepunten van betekenis.....	171
4.2. Theologische verdichting.....	183
4.2.1. Zoon van de Vader.....	185
4.2.1.1. Ontwikkelingsgeschiedenis.....	185
Excurs: woord en weerwoord.....	196
4.2.1.2. Nicea: God uit God.....	198
4.2.2. God en mens.....	207
4.2.2.1. Ontwikkelingsgeschiedenis.....	208
Excurs: vlees of mens?.....	210
4.2.2.2. Chalcedon: Eén in twee.....	219
 Hoofdstuk 5. Alles heeft Hij welgedaan.....	231
5.1. Wat doet Hij?.....	231
5.1.1. Oriëntatie op de Schrift.....	232
5.1.1.1. Het Oude Testament.....	232
5.1.1.2. Het Nieuwe Testament.....	236
5.1.2. Traditie.....	253
5.2. Theologische verdichting.....	255
Excurs: zoeken naar oriëntatie.....	256
5.2.1. Modellen van verstaan.....	259

5.2.1.1.	Participatie.....	259
5.2.1.2.	Drama.....	262
5.2.1.3.	Wederliefde.....	265
5.2.1.4.	Orde.....	268
5.2.2.	Onderscheiden convergentie.....	275
5.2.2.1.	Luther: sola.....	276
5.2.2.2.	Trente: niet zonder.....	290
Hoofdstuk 6. Omwille van ons heil.....		307
6.1	Wie begenadigd wordt, verandert.....	308
6.1.1.	Rechtvaardiging voor ons.....	308
6.1.2.	Rechtvaardiging in ons.....	310
6.1.3.	Heiliging van ons.....	313
6.2.	Die in ons hart woont.....	314
6.2.1.	De Geest van Christus.....	314
6.2.2.	Tempel van de Geest.....	318
	Excurs: Christus en zijn Kerk.....	320
6.3.	Leven vanuit genade.....	322
6.4.	Christelijk leven.....	327
Tot slot.....		329

‘Gij zijt niet van Uzelf.’

1Kor. 6,19

Apostolische Geloofsbelijdenis
A p o s t o l i c u m

Ik geloof in God, de almachtige Vader,
Schepper van hemel en aarde.
En in Jezus Christus, zijn enige Zoon, onze Heer,
die ontvangen is van de heilige Geest,
geboren uit de Maagd Maria;
die geleden heeft onder Pontius Pilatus,
is gekruisigd, gestorven en begraven;
die nedergedaald is ter helle,
de derde dag verreezen uit de doden;
die opgestegen is ten hemel,
zit aan de rechterhand van God, de almachtige Vader;
vandaar zal Hij komen oordelen de levenden en de doden.
Ik geloof in de heilige Geest;
de heilige katholieke kerk,
de gemeenschap van de heiligen;
de vergeving van de zonden;
de verrijzenis van het lichaam;
en het eeuwig leven.
Amen.

hoofdstuk 1

Orde en wanorde

‘Ik geloof in God de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde.’⁸ Met dat getuigenis begint het credo van de christelijke Kerk in één van zijn meest klassieke verwoordingen.⁹ Het is van direct belang dat in deze formulering vader en schepper met elkaar verbonden worden en zo voor elkaar van betekenis zijn.¹⁰ In de Apostolische Geloofsbelijdenis ligt de focus niet op de schepping maar op de wederwaardigheden van Jezus Christus en de blijvende betekenis daarvan. Jezus Christus wordt in dit getuigenis ‘zijn enige Zoon, onze Heer’¹¹ genoemd. Het bezittelijk voornaamwoord ‘zijn’ slaat terug op Vader, van wie wordt gezegd dat die almachtig is.¹² Zo is er een unieke spanningsboog tussen Vader en Zoon, waarvan de Vader als almachtig¹³ en diens Zoon als onze¹⁴ Heer wordt benoemd. Die nexus opent een onderliggende verbinding tussen almacht en Heer.¹⁵ Dit alles

⁸ Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Credo in Deum patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae.

⁹ De Apostolische Geloofsbelijdenis. Eerste versies dateren van circa 170 n.Chr. Waarschijnlijk niet bedoeld als een compacte dogmatiek maar voor gebruik in de doopliturgie, als pastoraal getuigenis.

¹⁰ Dat God de Schepper in deze geloofsbelijdenis ook Vader wordt genoemd is een getuigenis vanuit het christelijk geloof en heeft een bijzondere context die mee moet klinken ook als het erom gaat de christelijke scheppingsgedachte te overdenken vanuit het Oude Testament. In het Oude Testament wordt de aanduiding vader voor God terughoudend gebruikt. Waar dat het geval is heeft dat direct of indirect met een oorsprongsrelatie van doen (vergelijk Deut. 32,6; Jer. 31,9; Mal. 2,10), verwijst het naar een specifieke gezagsverhouding (vergelijk 2Sam. 7,14; Wijs. 11,10) of naar een relatie van zorg of redding (vergelijk 1Kron. 22,10; Ps. 68,6; 89,27; 103,13).

¹¹ Ὕἱον αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν κύριον ἡμῶν; Filium eius unicum, Dominum nostrum.

¹² De almacht van de Vader komt in het Apostolicum nog een keer aan de orde en wel als van Jezus Christus wordt gezegd dat Hij in de hemel ‘zit aan de rechterhand van God, de almachtige Vader’. Ook hier wordt de almacht van de Vader benoemd in relatie tot de Zoon. Die is enerzijds object omdat Hij door God uit de doden is verreezen en anderzijds subject omdat Hij komt om te oordelen levenden en doden.

¹³ ‘Wij geloven dat de almacht van God universeel is, want God die alles geschapen heeft, regeert alles en kan alles; zij is liefdevol, want God is onze Vader; zij is mysterievol, want alleen het geloof kan haar onderscheiden’ (CKK 268).

¹⁴ Het bezittelijk voornaamwoord ‘onze’ betreft degene die het credo uitsprekt existentieel op de relatie tussen Vader en Zoon en plaatst hem in een gemeenschap van gelovigen. Zo wordt het credo via de Zoon van de Vader tot een credimus.

¹⁵ Een heer is doorgaans machtig, de Vader is almachtig. Kan de reflectie zover worden gevoerd dat onze Heer Jezus Christus die de enige Zoon van de Vader is dan ook als almachtig te boek mag staan? Daar zijn tegenargumenten bij te noemen bijvoorbeeld het Schriftgetuigenis dat de relatie tussen Vader en Zoon in zekere zin gelaagd is. Belangrijker lijkt te zijn dat de potentie van Jezus Christus als onze Heer moet worden afgelezen aan zijn levensverhaal, waar het Apostolicum aandacht voor vraagt. Christus is in alle zwakte ‘Gods kracht en Gods wijsheid. Want de dwaasheid van God is wijzer dan de mensen, en de zwakheid van God is sterker dan de mensen’ (1Kor. 1,24v.). Consequent is het dan om te zeggen dat

wordt voorafgegaan door een eenduidige klarenstoot: 'ik geloof in God'. Het getuigenis over Jezus Christus de Zoon krijgt bedding door Hem aan zijn Vader te koppelen die God is. Tussen de regels door wordt dan van deze God gezegd dat Hij de Schepper is van hemel en aarde. Een christen gelooft dus niet in de schepping maar in God die Schepper is en dat krijgt duiding doordat deze God de Vader is van Jezus Christus, zijn enige Zoon.¹⁶ Dat deze Zoon onze Heer is, maakt deze koppeling voor christenen dwingend en is dus bij de ontvouwing van de scheppingsgedachte van belang.

De wereld als schepping zien is het geven van een geloofsgetuigenis, een kijken, denken en handelen vanuit een specifiek perspectief. Voor een christen wordt dat bepaald door de overtuiging dat God in Jezus Christus was (2Kor. 5,19) en dat deze Jezus Christus God openbaart. Die Jezus had het Oude Testament als zijn verstaanshorizon. Wat daar als belofte staat genoteerd, zagen zijn volgelingen in Hem vervuld.¹⁷ Dat heeft gevolgen voor de christelijke kijk op schepping, die hier dan ook vanuit die invalshoek wordt gepresenteerd.

1.1. Schriftuurlijke basislijnen

Voor een gelovige christelijke bezinning op wereld en kosmos is de heilige Schrift uitgangspunt. Reeds op de eerste pagina staat de vraag naar de oergrond van alles wat is centraal. En de Schrift eindigt ook met een groots visioen van (her)schepping (Apk. 20,11-22,5) waarin elementen van het oorspronkelijk begin worden weerspiegeld: schepping, paradijs en zondeval. Zo wordt van kaft tot kaft verhaald dat alle leven steeds door God gedragen wordt en omgeven is¹⁸ en blijkt ook dat

'God de Vader zijn almacht op de meest mysterieuze manier geopenbaard heeft in de vrijwillige vernedering en in de verrijzenis van zijn Zoon' (CKK 272).

¹⁶ Volgens het nieuwtestamentisch getuigenis noemt Jezus God bij voortdurend zijn Vader en verwijst naar Hem ook als onze Vader. In het Apostolicum is dat opgenomen en als een interpretatiesleutel meegeven. Zo is de Vader van Jezus Christus Schepper en is de Schepper de Vader van Jezus Christus en onze Vader.

¹⁷ Van oudsher wordt de dynamiek tussen belofte en vervulling in de Kerk toegepast op de verhouding tussen Oude en Nieuwe Testament. Dat heeft niet zelden geleid tot een onderwaardering van het Oude Testament, dat in het licht van het Nieuwe Testament precies dat is: oud. Vervulling betekent echter niet het opheffen van de belofte. Vervulling van de belofte betekent de volle bevestiging en de volledige onthulling van de belofte. Dat Jezus Christus de vervulling van de belofte is houdt in dat aan Hem de diepste bedoeling en betekenis van die belofte wordt afgelezen en naar voltooiing reikt. Zo duidt de komst van de Zoon 'de volheid van de tijd' (Gal. 4,4) aan zonder dat daarmee de tijd ophoudt; zo laat Jezus zelf weten dat 'de tijd vervuld is en het Rijk Gods nabij' (Mc. 1,15). Om aan deze toespitsing recht te doen spreekt men dan liever over Eerste Testament en Tweede Testament.

¹⁸ Meer nog, waar bevrijding voor het joodse volk verbonden is met de exodus uit het slavenhuis van Egypte en God die bevrijding verbindt met de belofte hen als zijn volk aan te nemen en hun God te zullen zijn (Ex. 6,7), wordt deze belofte, die dragend is voor het Oude Testament (vergelijk Lev. 26,3-13; Jer. 7,23; 11,1-6; 24,7; 30,22; 31,31-35; 32,37-41; Ez. 36,22-36; 37,15-28), in het eindvisioen herhaald. 'Zij zullen zijn volk zijn, en Hij, God-met-hen, zal hun God zijn.' (Apk. 21,3) Ook hier een christelijk zicht: dat naar God wordt verwezen als God met hen, zal een allusie zijn op naamgeving van Jezus Christus die in

Hij ten langen leste meer dan het gewone geeft. Waar God in den beginne lichten plaatst 'aan het hemelgewelf, die de dag van de nacht zullen scheiden; zij moeten als tekens dienen, zowel voor de feesten als voor de dagen en de jaren en tevens als lampen aan het hemelgewelf om de aarde te verlichten' (Gen. 1,14v.), is Hij aan het einde zélf het licht. 'En de stad heeft het licht van zon en maan niet nodig, want de luister van God verlicht haar en haar lamp is het Lam.' (Apk. 21,23; vergelijk 22,5). God is het licht en Christus is de lamp. Zo wordt in het visioen over de nieuwe hemel en de nieuwe aarde het scheppingsbegin hernomen en verhaald in lijn met wat men over Christus belijdt.¹⁹ Met deze inzet zijn de contouren van de christelijke scheppingsgedachte aangegeven, die in het navolgende worden ontvouwd. Het is passend hier met het begin te beginnen en aandacht te vragen voor de dageraad van het bestaan.

het Nieuwe Testament Immanuël wordt genoemd: God met ons (Mt. 1,23). Een aanwezigheid van de Christus die, in lijn met een eerdere toezegging (Mt. 18,20), aan het einde van dit evangelie nog eens uitdrukkelijk wordt gestipuleerd (Mt. 28,20).

¹⁹ Voor de verhouding tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament geldt theologisch ten principale dat wat het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) in het vierde hoofdstuk van de dogmatische constitutie over de goddelijke openbaring heeft opgetekend. 'In zijn overgrote liefde heeft God het heil van het hele mensengeslacht zorgzaam beoogd en voorbereid. En in een bijzondere beschikking heeft Hij voor zich een volk uitgekozen om zijn belofte aan toe te vertrouwen. Want na met Abraham (vergelijk Gen. 15,18) en met het volk Israël door Moses een verbond te zijn aangegaan (vergelijk Ex. 24,8), heeft Hij zich aan dat volk dat Hij voor zich had verworven zó door woorden en daden geopenbaard als de enige ware en levende God, dat Israël de wegen van God met de mensen ervoer en deze, door het woord van God in de mond van de profeten, allengs dieper en duidelijker in staat was te begrijpen en in breder kring onder de volkeren gestalte kon geven (vergelijk Ps. 21,28v.; 95,1-3; Jes. 2,1-5; Jer. 3,17). Deze heilsbedeling nu, voorzeggd, verhaald en verklaard door de gewijde schrijvers, bestaat nog als werkelijk woord van God in de boeken van het Oude Testament. Daarom behouden deze door God geïnspireerde boeken hun duurzame waarde. 'Want alles wat eertijds is opgeschreven, werd opgetekend tot onze lering, opdat wij door de volharding en de vertroosting, die wij putten uit de Schrift, in hoop zouden leven' (Rom. 15,4).' (Tweede Vaticaans Concilie, Dei Verbum 14) 'De bedeling van het Oude Verbond was er vooral voor geschikt om de komst van Christus, de Verlosser van allen, en van het messiaanse rijk voor te bereiden, profetisch aan te kondigen (vergelijk Lc. 24,44; Joh. 5,39; 1Petr. 1,10) en door verschillende voorafbeeldingen aan te duiden (vergelijk 1Kor. 10,11). De boeken nu van het Oude Testament openbaren, overeenkomstig de omstandigheden van het mensengeslacht vóór de tijd van het door Christus herstelde heil, aan allen de kennis van God en van de mens, alsmede de wijze waarop de rechtvaardige en barmhartige God met de mensen handelt. Hoewel die boeken ook onvolmaakte en tijdgebonden dingen bevatten, tonen zij toch het ware opvoedingsplan van God. Daarom moeten deze boeken, die een levend godsbesef uitdrukken en waarin een verheven leer over God, een heilzame wijsheid over het mensenleven en bewonderenswaardige schatten aan gebeden liggen bewaard en waarin tenslotte het geheim van ons heil is verborgen, door de christengelovigen met overgave worden aanvaard.' (Tweede Vaticaans Concilie, Dei Verbum 15) 'God dus, die de Ingever en Auteur is van de boeken van beide testamenten, heeft het in zijn wijsheid zo geschikt, dat het Nieuwe Testament in het Oude Testament verborgen lag en in het Nieuwe Testament het Oude Testament werd ontsloten. Want hoewel Christus in zijn bloed een nieuw verbond heeft gesticht (vergelijk Lc. 22,20; 1Kor. 11,25), verkrijgen en tonen de boeken van het Oude Testament, onverkort opgenomen in de evangelische boodschap, hun volle betekenis in het Nieuwe Testament (vergelijk Mt. 5,17; Lc. 24,27; Rom. 16,25v.; 2Kor. 3,14-16), terwijl zij dit op hun beurt belichten en verklaren.' (Tweede Vaticaans Concilie, Dei Verbum 16)

1.1.1. Het Oude Testament

‘In het begin schiep God de hemel en de aarde.’ (Gen. 1,1) Het valt op dat het verhaal over de schepping tweemaal wordt verteld, in Gen. 1,1-2,4a en in Gen. 2,4b-25. Blijkbaar is de werkelijkheid van de schepping zodanig meerdimensionaal dat niet alles in één keer te vertellen is. Sterker nog, het heeft specifieke zin de schepping tweemaal te verhalen. De bedoeling daarvan is ook voor het christendom een schragend element.

De historisch-kritische studie van het Oude Testament heeft laten zien dat de Thora is samengesteld uit traditiestromen van meerdere theologische overleveringen. Aan de hand van specifieke kenmerken kunnen die overleveringen in de schriftteksten worden aangewezen en in hun eigen samenhang worden begrepen en geduid. In dit hoofdstuk gaat het niet om deze analyse. De Schrift als geloofsgetuigenis wordt hier onderzocht op de synthese die men door samenvoeging heeft willen uitdrukken, het gaat om een reflectie op het begin van mens en wereld.

Kerntekst over de schepping van de wereld in het Oude Testament zijn de vertellingen in Genesis 1,1-2,4a en Genesis 2,4b-25.

Gen. 1,1-2,4a. 1In het begin schiep God de hemel en de aarde. 2De aarde was woest en leeg; duisternis lag over de diepte, en de Geest van God zweefde over de wateren. 3Toen sprak God: ‘er moet licht zijn!’ En er was licht. 4En God zag dat het licht goed was. God scheidde het licht van de duisternis; 5het licht noemde God dag, en de duisternis noemde Hij nacht. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de eerste dag. 6God sprak: ‘er moet een uitspansel zijn tussen de wateren, een afscheiding tussen het ene water en het andere.’ 7En God maakte het uitspansel; Hij scheidde het water onder het uitspansel van het water erboven. Zo gebeurde het. 8Het uitspansel noemde God hemel. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de tweede dag. 9God sprak: ‘het water onder de hemel moet naar één plaats samenvloeien, zodat het droge zichtbaar wordt.’ Zo gebeurde het. 10Het droge noemde God land, en het samengevloede water noemde Hij zee. En God zag dat het goed was. 11God sprak: ‘het land moet zich tooien met jong groen gras, zaadvormend gewas en vruchtbomen die ieder naar zijn soort hun vruchten dragen, met zaad erin.’ Zo gebeurde het. 12En uit het land schoot jong groen op, gras, zaadvormend gewas, in allerlei soorten, en bomen die ieder naar zijn soort hun vruchten droegen, met zaad erin. En God zag dat het goed was. 13Het werd avond en het werd ochtend; dat was de derde dag. 14God sprak: ‘er moeten lichten zijn aan het hemelgewelf, die de dag van de nacht zullen scheiden; zij moeten als tekens dienen, zowel voor de feesten als voor de dagen en de jaren 15en tevens als lampen aan het hemelgewelf om de aarde te verlichten.’ Zo gebeurde het. 16God maakte de twee grote lampen, de grootste om over de dag te heersen, de kleinste om te heersen over de nacht, en Hij maakte ook de sterren. 17God gaf ze een plaats aan het hemelgewelf om de aarde te verlichten, 18om te heersen over de dag en over de nacht, en om het licht en de duisternis uiteen te houden. En God zag dat het goed was. 19Het werd avond en het werd ochtend; dat was de vierde dag. 20God sprak: ‘het water moet wemelen van dieren, en boven het land moeten de vogels vliegen langs het hemelgewelf.’ 21Toen schiep God de grote gedrochten van de zee en al de krioelende dieren, waar het water van wemelt, soort na soort, en al de gevleugelde dieren, soort na soort. En God zag dat het goed was. 22God zegende ze en Hij sprak: ‘wees vruchtbaar en word talrijk; gij moet het water van de zee bevolken, en de vogels moeten talrijk worden op het land.’ 23Het werd avond en het werd ochtend; dat was de vijfde dag. 24God sprak: ‘het land moet levende wezens voortbrengen van allerlei soort: tamme dieren, kruipende dieren en wilde beesten van allerlei soort.’ Zo gebeurde het. 25God maakte de wilde beesten, soort na soort, de tamme dieren soort na soort, en alles wat over de grond kruipt,

soort na soort. En God zag dat het goed was. 26God sprak: 'nu gaan Wij de mens maken, als beeld van Ons, op Ons gelijkend; hij zal heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over de tamme dieren, over alle wilde beesten en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' 27En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen. 28God zegende hen, en God sprak tot hen: 'wees vruchtbaar en word talrijk; bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' 29En God sprak: 'hierbij geef Ik alle zaadvormende gewassen op de hele aardbodem aan U, en alle bomen met zaaddragende vruchten; zij zullen U tot voedsel dienen. 30Maar aan alle wilde beesten, aan alle vogels van de lucht en aan alles wat over de grond kruipt, aan al wat dierlijk leven heeft, geef Ik al het groene gewas als voedsel.' Zo gebeurde het. 31God bezag alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het heel goed was. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de zesde dag. 2 1Zo werden de hemel en de aarde voltooid, en alles waarmee ze toegerust zijn. 2Op de zevende dag bracht God het werk dat Hij verricht had tot voltooiing. Hij rustte op de zevende dag van al het werk dat Hij verricht had. 3God zegende de zevende dag en maakte hem heilig, want op die dag rustte God van al het werk dat Hij scheppend tot stand had gebracht. 4aDit is de geschiedenis van het ontstaan van de hemel en aarde, zoals ze geschapen zijn.

In Gen. 1,1-2,4a²⁰ staat de bekende volgordelijkheid in de schepping van de wereld verwoord, vergezeld van Gods inzicht dat goed is wat tot stand is gekomen. Een aantal eerste theologisch gewogen observaties over schepping is met behulp van deze tekst te noteren.

1. God is de almachtige Heer over chaos en duisternis. Schepping betekent het aanbrengen van orde en ordening. Dat God 'in het begin' (Gen. 1,1) schiep, betekent in dit licht dat Hij als beginsel van ordening actief is en blijft. Schepping heeft in Genesis 1 niet zozeer als focus uit niets iets te maken²¹ maar duidt op het verschil tussen eerst (chaos) en daarna (orde). God ordent door te scheiden (Gen. 1,4,7) en precies in die onderscheidenheid komt identiteit op, namelijk dat licht licht is en geen duisternis.
2. God schept door zijn Woord (let op het 11-maal herhaalde 'en God sprak') dat creatief handelen is (let op het 6-maal herhaalde 'zo gebeurde het'). Als zodanig is scheppen dan ook Gods eigen initiatief en zijn soevereine daad, die Hij niet meer uit handen geeft. Hierin ligt verankerd dat God, soms tegen de schijn van het tegendeel in, zijn schepping trouw blijft.²²
3. Gods almacht is ten positieve want op de schepping van leven gericht. God schept de mens, de mens bestaat omdat God hem geschapen heeft. Ieder bestaan is daarmee geschonken en mens-zijn betekent in relatie staan tot God.

²⁰ Uit bron P, de priesterlijke traditie, vermoedelijk omstreeks de tweede helft van de 6e eeuw v.Chr. ontstaan.

²¹ 'Ik smee je, mijn kind, beschouw de hemel en de aarde met al wat ze bevatten en bedenk dat God dit alles uit het niet gemaakt heeft en dat ook het menselijk geslacht op dezelfde wijze is ontstaan.' (2Mak. 7,28) Een Schriftgetuigenis dat in de scheppingsleer systematisch-theologisch is geconceptualiseerd als creatio ex nihilo schepping uit niets. Zo te vinden in het vroegchristelijk apologetisch geschrift Ποιμήν τοῦ Ἑρμᾶ 26.1 uit omstreeks 150, bij Ireneüs (circa 140-202) en bij Tertullianus (160-220).

²² Het verhaal van de zondvloed is daar een illustratie van. De aarde die door toedoen van de mens gecorrumpeerd is geraakt, de mens die Hij in een stormvloed wegvaagt en waarmee Hij dan in de persoon van Noach toch een verbond sluit. Vergelijk Gen. 6-9.

Dat is een positieve afhankelijkheid, waar de schepping, en dus ook de mens, op mag vertrouwen. De mens die zich afhankelijk weet van God geeft daar uiting aan door zich aan die God over te durven geven, Hem te willen gehoorzamen (vergelijk Gen. 3,2-6). Het is derhalve niet meer dan consequent dat ook het welslagen van de menselijke procreatie van Gods zegen afhankelijk is (vergelijk Gen. 4,1; Job. 10,8-12).

4. De schepping is goed (7-maal herhaald), 'heel goed' (Gen. 1,31) zelfs. Dat God zag dat het goed was is een fundamentele beaming van datgene wat God heeft gewild. De waarde en de waardigheid van de schepping is derhalve geen oordeel van de mens (bijvoorbeeld uit nut of schoonheid), maar een bevestiging door God. De grondhouding van de mens in de schepping is er daarom een van dankbaarheid en vertrouwen. Een door God geordende wereld is een wereld die met vertrouwen tegemoet getreden kan worden.
5. Mens-zijn betekent zorg hebben voor Gods schepping, mogen meewerken aan Gods schepping; niet als co-schepper maar als rentmeester -beheerder van het eigendom van een Ander. De opdracht de aarde te bevolken en haar te onderwerpen (Gen. 1,28) kan daarom niet verstaan worden als een vrijbrief voor uitbuiting en verkwisting. Zoals op meerdere momenten in Gods geschiedenis met de mensen betekent ook hier uitverkiezing dienst. De mens als beeld van God en de daarmee verbonden heerschappij (Gen. 1,26) verwijzen naar de ordenende zorg van God (zoals in Genesis 1 God ordent door ook te benoemen, zo ordent God ook in Genesis 2 maar laat Hij de mens benoemen), die goed is en op leven gericht.
6. Het scheppingsverhaal heeft een cultuurkritische betekenis. De nadruk op Gods almacht is onderscheidend bedoeld ten opzichte van andere machtsaanspraken. Zo is bijvoorbeeld de zon een lamp aan het firmament en geen goddelijke verschijning (zoals bijvoorbeeld in de Egyptische cultuur). Basale natuurgegevenheden worden geseculariseerd; de wereld is in beginsel onttoverd, is niet goddelijk maar ondergeschikt aan God. De scheppingsidee ontmythologiseert de wereld, God is altijd groter.
7. God heeft de wereld geschapen en richt die wereld op Hem als Schepper. De scheppingsdaden van God vinden een rustpunt op de zevende dag als alles en allen, door God voltooid (Gen. 2,1), door God tot voltooiing worden gebracht.²³ De schepping komt daarmee tot zichzelf in haar gerichtheid op het andere dan zichzelf, de Schepper als de Andere. De eerste scheppingsvertelling mondt uit in Gods sabbat en het doel van de schepping ligt daarmee niet in de schepping maar is de Schepper.

Het tweede scheppingsverhaal volgt direct aansluitend op het eerste en zet van meet af aan een ietwat ander accent.

²³ 'Op de zevende dag bracht God het werk dat Hij verricht had tot voltooiing. Hij rustte op de zevende dag van al het werk dat Hij verricht had.' (Gen. 2,2) Die dag zegent en heiligt Hij (Gen. 2,3). Dat geeft de schepping 'vakantie' in de oorspronkelijke zin van het woord: vacare Deo, vrij zijn voor God.

Gen. 2,4b-25. 4bToen Jahwe God de aarde en de hemel maakte, 5waren er op aarde nog geen wilde planten en groeide er geen enkel veldgewas, want Jahwe God had nog geen regen op de aarde laten vallen en er was nog geen mens om de grond te bebouwen, 6om het water uit de aarde omhoog te halen en de aardbodem te bevoeien. 7Toen boetseerde Jahwe God de mens uit stof, van de aarde genomen, en Hij blies hem de levensadem in de neus: zo werd de mens een levend wezen. 8Daarna legde Jahwe God een tuin aan in Eden, ergens in het oosten, en daarin plaatste hij de mens die Hij geboetseerd had. 9Jahwe God liet uit de grond allerlei bomen opschieten, aantrekkelijk om te zien en heerlijk om van te eten; daarbij was ook de boom van het leven midden in de tuin en de boom van de kennis van goed en kwaad. 10Uit Eden stroomt de rivier die water geeft aan de tuin; hij splitst zich in vier armen. 11De naam van de eerste is Pison, hij stroomt om geheel Chawila heen, waar goud is; 12het goud van dat land is voortreffelijk; en ook balsemhars en edelstenen worden er gevonden. 13De tweede heet Gichon, hij stroomt om geheel Kus heen. 14De derde heet Tigris; hij loopt ten oosten van Assur. De vierde is de Eufraat. 15Toen bracht Jahwe God de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en te beheren. 16En Jahwe God gaf de mens dit gebod: 'van al de bomen in de tuin moogt ge vrij eten, 17maar van de boom van de kennis van goed en kwaad moogt ge niet eten, want op de dag dat gij daarvan eet, moet ge sterven.' 18Jahwe God sprak: 'het is niet goed dat de mens alleen blijft. Ik ga een hulp voor hem maken die bij hem past.' 19Toen boetseerde Jahwe God uit de aarde alle dieren op het land en alle vogels van de lucht, en bracht die bij de mens, om te zien hoe hij ze noemen zou: zoals de mens ze zou noemen, zo zouden ze heten. 20De mens gaf dus namen aan al de tamme dieren en aan al de vogels van de lucht en aan al de wilde beesten; maar een hulp die bij hem paste vond de mens niet. 21Toen liet Jahwe God de mens in een diepe slaap vallen; en terwijl hij sliep, nam Hij één van zijn ribben weg en zette er vlees voor in de plaats. 22Daarna vormde Jahwe God uit de rib die Hij bij de mens had weggenomen, een vrouw, en bracht haar naar de mens. 23Toen sprak de mens: 'eindelijk been van mijn gebeente en vlees van mijn vlees! Mannin zal zij heten, want uit een man is zij genomen.' 24Zo komt het dat een man zijn vader en zijn moeder verlaat en zich zo aan zijn vrouw hecht, dat zij volkomen één worden. 25Zij waren beiden naakt, de mens en zijn vrouw, maar zij voelden geen schaamte voor elkaar.

Vanuit Gen. 2,4b-25²⁴ is aan het voorgaande nog een aantal accenten toe te voegen.

8. De schepping kent een antropologisch midden, is gericht op de mens als beeld van God en als de kroon op Gods scheppingswerk. Reeds in het eerste scheppingsverhaal is de plaats en de positie van de mens bijzonder en vormt hij daar in zekere zin een hoogtepunt (Gen. 1,26-30; de mens is beeld van God en krijgt de opdracht de schepping te beheren). De sequentiële opsomming en de constatering dat er nog een zevende dag volgt (die als gezegende en heilige dag de voltooiing van de schepping is), kaderen dat gegeven in. In het tweede scheppingsverhaal is de mens overduidelijk het middelpunt van de schepping: zolang de mens er nog niet is komt er niets van de grond (Gen. 2,5), hij wordt als eerste geschapen (Gen. 2,7) en pas daarna volgt het paradijs (Gen. 2,8): de bomen (Gen. 2,9), de contouren van zijn verblijf (Gen. 2,10-15) en de dieren (Gen. 2,19-20). Bovendien is met de schepping van de mens de zorg van God gegeven dat de mens niet eenzaam is (Gen. 2,18). De mens is een onderdeel van de schepping (net als de dieren is de mens 'uit de aarde genomen' Gen. 2,7,19) en toegerust met een specifieke opdracht (Genesis 1) en wordt als zodanig ook gedragen door de persoonlijke bekommernis van God (Genesis 2)

²⁴ Uit bron J, de jahwistische traditie; in tijd de oudste tekst, vermoedelijk omstreeks de 9e eeuw v.Chr. ontstaan.

-de adem van de Heer wekt hem tot leven. Het hele verhaal is eigenlijk de entourage rondom zijn voortkomst. Dat leidt niet tot een houding van menselijke almacht maar roept dienstbaarheid op, de zorg om de schepping (het bewerken en beheren van de tuin Gen. 2,15) en het naamgeven (ordenen) van de andere wezens (Gen. 2,19v.: rentmeesterschap).

9. Mens-zijn betekent in relatie staan tot andere mensen. Dat is zo fundamenteel dat de ene mens voortkomt uit de andere (rib) en de ene mens de andere als tegenover (in diens onophefbare eigenheid) hulp biedt en dus dienstbaar is. De eenzaamheid van de mens (die niet bij de schepping hoort 'het is niet goed' Gen. 2,18) is dan 'eindelijk' (Gen. 2,23) opgeheven. Wat in de relatie met de dieren niet mogelijk bleek (Gen. 2,20) komt tot ontplooiing met een wederhelft, 'mannin' geheten (Gen. 2,23). De mens is naar de scheppingsorde niet alleen of eenzaam, hij is zichzelf in de relatie van mens en medemens, man en vrouw. Niet vergeten mag worden dat die verbondenheid specifiek is, geen neutrale reciprociteit inhoudt: de eenzaamheid is opgeheven als de mens iemand vindt die hem hulp biedt door voor hem een tegenover te zijn (Gen. 2,18,20), als man en vrouw juist niet samenvallen.²⁵

Tweemaal wordt de schepping van de wereld verhaald. Als hier een bepaalde bedoeling achter zit dan wordt die misschien duidelijk in de ordening van de teksten. Er is mogelijk een wisselwerking tussen de literaire placering van de tekst en de theologische betekenis van de tekst. Gen. 1,1-2,4a is literair de jongste tekst en stelt de God-mens relatie centraal. Gen. 2,4b-25 is literair ouder en focust op de mens-mens relatie. Die verwevenheid zal niet toevallig zijn. Dat de literair jongste tekst voorop is gezet zou er mee te maken kunnen hebben dat men de theologische betekenis van die tekst wilde beklemtonen, dat men daarmee een waardenoriëntatie tot uitdrukking heeft willen brengen: God draagt de mens (Genesis 1) en de mens is niet alleen (Genesis 2), waarbij het eerste element het tweede fundeert en draagt. De samenhang tussen beide relaties wordt passend verduidelijkt in Gen. 1,27. De aanduiding van de onderscheiden subjecten spreekt hier boekdelen. God schiep de mens, God schiep hem als zijn beeld en als dat beeld is de mens de ene en de andere ('man en vrouw').²⁶ Met deze tekstordening wordt, het moge duidelijk zijn, een geloofsgetuigenis gegeven, wordt theologie bedreven.

²⁵ Gen. 2,18 'Ik zal hem een hulp maken, als hem tegenover.' Veel vertalingen zijn hier te vlak en missen een belangrijke pointe van dit vers. Zo staat er in de Willibrordvertaling: 'Ik ga een hulp voor hem maken die bij hem past.' Dat is in lijn met de vertaling in de Septuaginta: ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν en in de Vulgaat: faciam ei adiutorium simile sui. Een ideolectie vertaling is te vinden in onder andere de Statenvertaling: 'Ik zal hem een hulpe maken, die als tegen hem over zij' en de Naardense vertaling: 'Ik maak voor hem een hulp als zijn tegenover'.

²⁶ Het meervoud van God correspondeert met het meervoud van de mens. 'God sprak: 'nu gaan Wij de mens maken, als beeld van Ons, op Ons gelijkend; hij zal heersen over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over de tamme dieren, over alle wilde beesten en over al het gedierte dat over de grond kruipt. En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen. (Gen. 1,26v, cursiveringen rjp).

Waar het, zoals opgemerkt, gaat om de door samenvoeging van tekstoverleveringen beoogde synthese, waar dus een verhaallijn over schepping wordt getekend die de Schrift tekening geeft en waar die lijn er rudimentair uit bestaat dat alles begint met de relatie tussen God en mens en met de afhankelijkheid van de mens van God en de intermenselijke relatie pas daarna en daarin verankerd aan de orde is, is het niet vreemd met het oog op deze specifieke volgordelijkheid van het tweevoudige scheppingsverhaal te verwijzen naar de ordening van de 10 geboden (Ex. 20,1-17; Deut. 5,1-22). Dat zit zo. Als woorden die de weg tot leven moeten wijzen (narratief wellicht niet toevallig gegeven in de woestijn halverwege de tocht van Egypte naar Kanaän) zijn het eerste tot en met het derde gebod gericht op de relatie met God en het vijfde tot en met het tiende op de relatie met de medemens. Het vierde gebod, 'eer uw vader en uw moeder', is verbonden met een belofte: 'dan zult U lang leven op de grond die de Heer uw God U schenkt.' (Ex. 20,12; vergelijk Deut. 5,16) Oudtestamentisch gezien komt God in perspectief via de vaderen; niet zelden maakt Hij zich bekend als God van Abraham, Izaäk en Jakob. De ouders zijn voor de kinderen de eerste en de natuurlijke representanten van God, zij verwijzen naar de Heer die zelf ook Vader genoemd mag worden. Het ouderschap is daarom dienst en getuigenis. Eerbied voor de ouders is naar zijn wezen een geloofshouding jegens God. Zo is het vierde gebod als scharnier tussen dienst aan God (eerste tot en met derde gebod) en respect voor de medemens (vijfde tot en met tiende gebod) de nexus tussen God en medemens.

En de lijn kan nog verder worden doorgetrokken. Deze structuur is ook herkenbaar in het dubbelgebod van de liefde uit het Nieuwe Testament: God liefhebben boven alles en de ander als jezelf (Mt. 22,35-40; Mc. 12,28-34; Lc. 10,25-28; vergelijk ook Joh. 13,34v.); een dubbelgebod met wortels in het Oude Testament (Deut. 6,4-6; Lev. 19,18,34). Het voornaamste gebod in de wet (Mt. 22,36) lijkt zo een fundament te vinden in de scheppingsorde zelf: God liefhebben (Genesis 1) en de naaste als jezelf, als ware hij wat jij bent (Genesis 2), sterker nog: omdat hij is wat jij bent.

1.1.2. Het Nieuwe Testament

Voor een goed begrip van de overgang van het oudtestamentisch gedachtengoed over de schepping naar het nieuwtestamentisch getuigenis hieromtrent, is het zaak te wijzen op de tendens in de wijsheidsliteratuur de wijsheid als eigenschap van God om tot schepping te komen en die te volbrengen, te personifiëren.²⁷ De Wijsheid is Gods eerste schepsel en werkt mee bij de schepping (vergelijk Spr. 3,19v.; 8,22-31; Wijsh. 7,25v.; Sir. 1,4; 2,9). 'Ik (de wijsheid rjp) was bij Hem als uitvoerster, ik was zijn vreugde, dag in dag uit mij verheugend voor zijn aanschijn,

²⁷ Een fenomeen dat hypostasering wordt genoemd.

altijd door, mij verheugend over zijn aardrijk en mijn vreugde vindend bij de mensen.' (Spr. 8,30). Dit Woord van wijsheid nu krijgt de opdracht zijn tent op te slaan in Israël en zo in zijn erfdeel te komen. 'Toen gaf de Schepper van alles mij zijn opdracht en wees Hij die mij geschapen heeft de plaats aan voor mijn tent. Hij sprak: sla uw tent op in Jakob en vind in Israël uw erfdeel!' (Sir. 24,8, vergelijk 10). Het Nieuwe Testament ziet op die plaats Jezus Christus. Het Woord 'was in het begin bij God' (Joh. 1,2) en 'Hij kwam in het zijne' (Joh. 1,11), laat de evangelist weten. 'Het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond.'²⁸ Wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, zulk een heerlijkheid als de Eniggeborene van de Vader ontvangt, vol genade en waarheid.' (Joh. 1,14) Jezus is Gods Woord in persoon.

Schepping is een thema dat in het Nieuwe Testament vanuit het openbaringsgegeven in Jezus Christus wordt gezien. Het is daarbij van belang te onderkennen dat het nieuwtestamentisch getuigenis over de schepping en God als Schepper niet fundamenteel afwijkt van de grondlijnen die karakteristiek zijn voor het Oude Testament. Het scheppingsgeloof als zodanig was dan ook geen punt van discussie tussen het jodendom en het vroege christendom en dat verklaart naar alle waarschijnlijkheid waarom in het Nieuwe Testament een eigenstandige scheppingsleer relatief bescheiden is uitgewerkt, er was daartoe aanvankelijk immers geen noodzaak. Voor het Oude en het Nieuwe Testament geldt: God is Schepper en scheppingsgeloof is heilsgeloof. Onderscheidend wordt het als de vraag gesteld wordt naar het heil. In het Nieuwe Testament is dat op naam gebracht in de persoon van Jezus Christus. Als scheppingsgeloof heilsgeloof is, dan wordt schepping in het Nieuwe Testament geduid en begrepen vanuit Jezus Christus als Gods heil bij uitstek. Jezus Christus is de plaats waar God de Schepper wordt herkend. Polemisch wordt de situatie op het moment dat 'de levende en waarachtige God' (1Tes. 1,9) exclusiviteit krijgt in een maatschappelijke context waarin het wemelt van de hele en halve goden. De christelijke verkondiging aan de heidenen leidt tot een stevige nadruk op wat tussen joden en christenen vanzelfsprekend is: dat God de ene Schepper is van hemel en aarde en dat Hij geloofwaardig en betrouwbaar is. Zo komen Paulus en Barnabas in Lystra stevig in het geweer als men aan hen ('de goden zijn in mensengedaante tot ons neergedaald' Hand. 14,11) een offer wil brengen. 'Mannen, wat gaat ge nu beginnen? Ook wij zijn mensen, juist als gij. Wij brengen U de Blijde Boodschap dat gij U af moet keren van deze waardeloze goden en U wenden tot de levende God, die de hemel en de aarde gemaakt heeft en de zee en alles wat daarin is' (Hand. 14,15).

Bij de synoptici is herkenbaar hoezeer Jezus' woord en daad in lijn zijn met de heilsprofetie van Israël, die weet van een God die zich het lot van zijn geschonden schepping aantrekt. Scheppingsmetaforen zijn voor de Jezus van de synoptici een

²⁸ Letterlijk: heeft onder ons zijn tent opgeslagen ἐσκήνωσε -van σκηνώω de tent opslaan.

belangrijk middel om God aanschouwelijk te maken; doorgaans in een positieve en beamende context en zonder de noodzaak om het heilige van het profane te scheiden. Niet wat de schepping geeft ('al wat van buitenaf in de mens komt, komt in zijn buik en vindt zijn weg in een zekere plaats') kan de mens bezoedelen, maar wat in het binnenste van zijn hart leeft aan afgunst en verdorvenheid, echtbreuk en diefstal (vergelijk Mc. 7,18-23). De gebrokenheid van het bestaan vindt zijn oorzaak daarom eerder in het misbruik dat de mens van zijn vrijheid maakt. Dit zicht op de schepping is voor Jezus meer dan eens de motor van zijn sociale en religieuze kritiek (vergelijk Mt. 12,1-8; 12,9-14) of van zijn bewogenheid met de lijdende medemens. Het maakt ook duidelijk dat heil voor Jezus niet alleen een innerlijke, spirituele werkelijkheid betreft, maar inderdaad herstel van de schepping betekent, genezing van ziekte en gebrek.

In de Johanneïsche traditie staat de verbinding tussen heil en schepping in de persoon van Jezus Christus centraal. 'In het begin was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God. Dit was in het begin bij God. Alles is door Hem geworden en zonder Hem is niets geworden van wat geworden is.' (Joh. 1,1-3) Hier worden schepping en Woord met elkaar verbonden. Van dit pre-existente Woord wordt gezegd dat Hij leven is en dat dit leven het licht der mensen is (Joh. 1,4). Incarnatie betekent precies dit: het ware Licht komt in het zijne en geeft aan allen die in zijn Naam geloven het vermogen om kinderen van God te worden (Joh. 1,9-13). De Schepper van de wereld is ook de Redder van de wereld (Joh. 1,1-18). Jezus als de weg, de waarheid en het leven (vergelijk Joh. 14,6) bevrijdt uit duisternis en zonde en herstelt zo de oorspronkelijke bedoeling van Gods schepping. Jezus is daarmee de eerste en de laatste (Apk. 1,17; 2,8; 22,13), de zin en het doel van de geschiedenis. In en door Hem wordt de schepping hersteld en voltooid, is er sprake van 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' (Apk. 21,1). Dan klinkt ook het visioen dat de stad van God geen tempel nodig heeft 'want God, de Heer, de Albeheerser, is haar tempel, evenals het Lam. En de stad heeft het licht van zon en maan niet nodig, want de luister van God verlicht haar en haar lamp is het Lam.' (Apk. 21,20) Zo komt de schepping tot voltooiing in haar Schepper (vergelijk Gen. 2,1-3).

Het hoeft niet te verbazen dat God voor Paulus, de Schriftgeleerde, de Schepper is van hemel en aarde. Dat uitgangspunt neemt hij dermate serieus dat in de schepping sporen van de Schepper te herkennen zijn. 'Van de schepping der wereld af wordt zijn onzichtbaar wezen door de rede in zijn werken aanschouwd, zijn eeuwige macht namelijk en zijn godheid.' (Rom. 1,20) Maar het gaat ook Paulus om Jezus Christus en die als gekruisigd en door God uit de dood opgewekt. Zoals de schepping door toedoen van Adam tot zonde is vervallen, zo wordt de schepping door toedoen van Christus van zonde bevrijd (vergelijk Rom. 5,12-21; 1Kor. 15,45). In Hem vindt herschepping plaats, zijn kruisdood is Gods wijsheid (1Kor. 1,23v.). 'Zo is dus wie in Christus is, een nieuwe schepping: het oude is voorbij, het nieuwe is al gekomen.' (2Kor. 5,17; vergelijk Gal. 6,15) De verrezen Gekruisigde heeft de heerschappijen en de machten ontwapend en de mens zo bevrijd van alles wat hem in zijn mens-zijn corrumpeert -ook religieuze conventies.

De mens krijgt deze nieuwe vrijheid toegeëigend door de doop die inlijft in de Kerk als het lichaam van Christus. Daar klinkt de belijdenis dat ofschoon er zogenaamde goden zijn, 'toch is er voor ons maar één God, de Vader, uit wie het al voortkomt en voor wie wij bestemd zijn, en één Heer, Jezus Christus, door wie het al bestaat en wij in het bijzonder.' (1Kor. 8,5v.) Zo is de Zoon middelaar van de schepping en met God verbonden.

Ook in de geschriften die bekend staan als het corpus deuteropaulinum²⁹ staat de verbinding tussen redding en schepping in Christus op de voorgrond. De Paulijnse inzet wordt uitgewerkt tot een kosmische christologie. Illustratief daarvoor is de Christushymne uit Kol. 1,15-20. Christus, de Zoon, is het beeld van de onzichtbare God; in Hem is alles geschapen in de hemel en op de aarde. In deze Christus heeft heel de volheid willen wonen 'om door Hem het heelal met zich te verzoenen en vrede te stichten door het bloed aan het kruis vergoten, om alles in de hemelen en op de aarde te verzoenen, door Hem alleen'. Tronen en hoogheden, heerschappijen en machten, 'alles is door Hem en voor Hem geschapen'. Zij hebben geen heilsbetekenis. Dat heeft slechts de gekruisigde en verzen Christus, die in de Kerk zijn heerschappij uitoefent over de schepping. In het loflied uit Ef. 1,3-14 ligt de nadruk dan weer wat meer op de heilsgeschiedenis zoals die in Jezus Christus gestalte heeft gekregen. De mens is vóór de grondlegging van de wereld al voorbestemd om in Christus kind van God te worden, in Hem en door zijn bloed heeft heil en bevrijding plaatsgevonden en in Hem wordt alles in Christus onder één hoofd samengebracht, 'ter verwezenlijking van de volheid van de tijden' (Ef. 1,10). Concreet oefent Christus deze heerschappij uit in de Kerk: 'alles heeft God onder zijn voeten gelegd, en Hemzelf, verheven boven alles, heeft Hij als Hoofd gegeven aan de Kerk, die zijn lichaam is, de volheid van Hem die het al in alles vervult.' (Ef. 1,23) In de Hebreeënbrieff gaat het over de Zoon en diens middelaarschap in Gods heilsplan, verantwoord en onderbouwd vanuit het Oude Testament. Het middelaarschap van de Zoon heeft ook betrekking op de schepping: dat God door Hem het heelal geschapen heeft en dat Hij alles door zijn machtig Woord in stand houdt. 'Nadat God eertijds vele malen en op velerlei wijzen tot onze vadersen gesproken had door de profeten, heeft Hij nu, op het einde der tijden, tot ons gesproken door de Zoon, die Hij erfgenaam gemaakt heeft van al wat bestaat en door wie Hij het heelal heeft geschapen. Hij is de afstraling van Gods heerlijkheid en het evenbeeld van zijn wezen en Hij houdt alles in stand door zijn machtig woord. En na de reiniging der zonden te hebben voltrokken, heeft Hij zich neergezet ter rechterzijde van de majesteit in den hoge, ver verheven boven de engelen, zoals Hij hen ook overtreft in de waardigheid die zijn deel is geworden.' (Hebr. 1,1-4)

²⁹ Het corpus deuteropaulinum betreft brieven in het Nieuwe Testament die met het oog op hun woordgebruik, schrijfstijl en inhoud lijken door Paulus geschreven te zijn, wat echter niet voor alles eenduidig bevestigd kan worden. Men geeft dan aan dat zij 'tot de school van Paulus' behoren.

In de nieuwtestamentische theologische optiek wordt, dat is cruciaal om te onderkennen, net als voor het Oude Testament de werkelijkheid naar haar structuur niet door een anoniem of abstract principe gedragen, maar is in de grond en met het oog op haar zin en doel persoonlijk van oriëntatie. God is 'einde en oorsprong van alles' (Hebr. 2,10; vergelijk Apk. 1,8) en Christus zegt: 'Ik ben de Alfa en de Omega, de eerste en de laatste, de oorsprong en het einde.' (Apk. 22,13)³⁰ Die constatering staft de inzet dat het Nieuwe Testament met het Oude Testament nadruk legt op de overtuiging dat scheppingsgeloof heilsgeloof is.³¹ De redenering daarbij is doorgaans om zo te zeggen met terugwerkende kracht: de ervaring door God in Christus tot bevrijding gebracht te zijn, zoals Hij eerder Israël uit het slavenhuis heeft geleid, sterkt en wordt gesterkt door de overtuiging dat de schepping reeds Gods goede werk is. Dat God het in den beginne goed met de mens voorhad en dat zijn scheppingswerk betrouwbaar is, voedt het vertrouwen dat Hij het ook nu goed met de mens voorheeft. Hij blijft immers trouw aan het werk van zijn handen. Zo impliceert verlossing in Christus voor het nieuwtestamentisch getuigenis ook schepping met Christus.

1.2. 'En God zag dat het goed was'

Met de scheppingsverhalen wordt positieve realiteit benoemd. God heeft de wereld gewild en geschapen en die wereld, omdat hij door God geschapen is, is in aanleg goed. 'En God zag dat het goed was.' Dat wordt in het eerste scheppingsverhaal 5-maal aangehaald en nog voordat er sprake is van de mens. Dat de schepping goed is, is dus een kwaliteit die haar als Gods werk en als zodanig eigen is. Als de mens op het toneel verschijnt, treft hij deze goede schepping reeds aan; hij maakt er deel van uit en zij wordt hem als zijn habitat toegewezen en aan zijn zorg toevertrouwd. Dat de schepping goed is maakt haar ook betrouwbaar. Zij is niet blind of willekeurig, leeg of abstract maar is als de gelegenheid (tijd en ruimte) die het schepsel van deze Schepper krijgt te vertrouwen. Het zal niet voor niets zijn dat daarom, als ook de mens er is en de schepping is voltooid in finale zin wordt geconcludeerd: 'God bezag alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het heel goed was.' (Gen. 1,31) Niet het gebruik dat de mens van de schepping maakt bepaalt de schepping als goed en zinvol, maar omdat de schepping als zodanig

³⁰ Dat in en door de verzezen Gekruisigde herschepping tot stand komt, houdt in de christelijke scheppingsleer ieder gnosticisme en doketisme buiten de deur. Heil van Godswege in Christus betekent niet een bevrijding van of uit de schepping maar een omvorming, een vernieuwing van de mens en zijn wereld: herschepping. Het was passend dat God, einde en oorsprong van alles, wilde Hij vele kinderen de hemelse heerlijkheid binnenleiden, ook de aanvoerder die hen redt door lijden tot de voleinding bracht.

³¹ Geworteld in de karakteristiek van de Redder zelf. 'Christus heeft ons bevrijd van de vloek der wet door zelf voor ons een vloek te worden, want er staat geschreven: vervloekt al wie hangt aan het hout, -opdat in Jezus Christus de zegen van Abraham zou komen over de heidenvolken, opdat wij de belofte van de Geest zouden ontvangen door middel van het geloof.' (Gal.3,13v.)

goed en betrouwbaar is, bepaalt dat de wijze waarop de schepping de mens ter beschikking staat en dus ook de wijze waarop de mens over de schepping kan beschikken. Kortom, God heeft met de schepping op leven ingezet en wat Hij goed is begonnen, zal Hij willen onderhouden en ook goed tot voltooiing willen brengen. Het scheppingsgeloof is daarmee in de kern een heilsgeloof.

Dat in Genesis 1 en 2 de schepping als goed en betrouwbaar wordt verhaald koppelt schepping en heil direct aan elkaar. In historische context wordt heil dan bevrijding, weggeleid worden uit situaties die door knechting en onderdrukking gekenschetst worden, die in brede zin als onheil te bestempelen zijn. Daar hoort iets bij. Daar waar de concrete werkelijkheid zo goed als meteen onheil is (reeds in Genesis 3 komt de zondeval ter sprake) motiveert het scheppingsgeloof dat men desondanks kan en mag geloven in Gods goede en betrouwbare schepping, licht een contrast en een appel op dat het beter kan en dat God 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' schept (Jes. 65,1). Het heilshistorisch schema in de heilige Schrift is daarom kort en krachtig: schepping-zondeval-herscheping.³²

Dit perspectief blijkt bijvoorbeeld uit de profetie van Jesaja die schepping en bevrijding uitdrukkelijk aan elkaar koppelt. "Met wie zult gij Mij dan vergelijken, met wie Mij gelijkstellen?" zegt de Heilige. Heft uw ogen omhoog en ziet: wie heeft dat alles geschapen? Hij, die hun legerscharen in vollen getale uitrukken doet en ze alle bij name roept; zo groot is zijn macht, zo geweldig zijn kracht, dat er niet één ontbreekt. Waarom zegt gij, Jakob, spreekt gij, Israël: 'mijn weg is voor Jahwe verborgen, en wat mijn recht is, ontgaat aan mijn God?' Weet gij het niet of hebt gij het niet gehoord? Jahwe is een God van eeuwigheid, Hij heeft de verste hoeken der aarde geschapen. Hij wordt niet moe noch uitgeput, zijn inzicht is niet te doorgronden. Hij geeft aan de vermoeide weer sterkte, aan de onvermogene een overvloed van kracht. Ook wie jong is wordt moe en raakt uitgeput, en jonge mannen kunnen zeker bezwijken, maar zij, die bouwen op Jahwe, vernieuwen hun kracht en slaan hun vleugels als adelaars uit; zij lopen en worden niet moe, zij rennen en raken niet uitgeput.' (Jes. 40,25-31) Israël bevindt zich, dat is de context van deze tekst, in Babylonische gevangenschap (597-538 v.Chr.) en de profeet voorzegt bevrijding van Godswege, een tweede exodus als een nieuwe schepping. Zoals God in den beginne chaos van orde heeft gescheiden, zoals Hij vervolgens bij de Uittocht wegreep uit lijden en onderwerping naar een land van melk en honing (Ex. 3,8), zo zal Hij ook de ballingschap in Babylon beëindigen en Sion in haar glorie herstellen. God heeft macht over de chaos toen en over de chaos nu, zoals Hij toen duisternis en licht gescheiden heeft zo zal Hij dat ook nu doen. Geloof en vertrouwen gaan hand in hand en wel op basis van de heilservering van Gods volk. Bevrijding uit gevangenschap is Gods trouw aan zijn schepping (vergelijk Ps. 95). De heilshistorische context staat voorop. Op dit punt geldt dan ook: niet omdat

³² Een herstel dat niet alleen de mens maar de schepping als geheel betreft. Op de zevende dag rust God immers uit van ál zijn werken en juist die dag heiligt Hij (Gen. 2,3).

men weet van God de Schepper gelooft men in bevrijding, maar omdat men bevrijding door God ervaart weet men dat Hij de Schepper van hemel en aarde is.

1.3. Systematische kernnoties

De schepping is object van getuigenis. Reflectie hierop levert systematisering op die dient ter verheldering van dat getuigenis. Wat geloven wij eigenlijk als wij schepping zeggen en welke gevolgen heeft dat voor andere aspecten van het geloofsgetuigenis? Zo is de vraag aan de orde wat het voor God betekent dat Hij Schepper is en welke gevolgen van hieruit voor de mens als schepsel en de wereld als schepping benoembaar worden. Theologisch zijn daarmee de godsleer en de theologische antropologie in het spel. In dat licht is dan ook aandacht te vragen voor de schepping als genadedaad en staat bijgevolg Gods niet aflatende trouw aan zijn schepping op de agenda.

1.3.1. Schepper

‘Ik geloof in God de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde’, met dat getuigenis is dit hoofdstuk begonnen. Schepper³³ en Vader worden met elkaar in verband gebracht, blijkbaar is het zinvol de macht van het voortbrengen in te kleuren door de kracht van de zorg. Dat is een gegeven dat op meerdere plaatsen in het Oude Testament te herkennen is. Zo wordt Abram als hij met God van doen krijgt, aan het begin van wat heilshistorisch de oergeschiedenis wordt genoemd (vanaf Gen. 12), in beweging gezet: hij moet wegtrekken uit zijn land, uit zijn stam en uit zijn ouderlijk huis naar een land dat God hem aan zal wijzen (Gen. 12,1v.), er wordt een nieuw begin gemaakt. God zal hem zegenen en zijn naam groot maken zodat Abram op zijn beurt tot zegen kan zijn. In hem zullen alle geslachten op aarde gezegend worden (Gen. 12,3). God noemt de reisbestemming niet en Abram zet de weg van zijn vader Terach voort en gaat richting Kanaän (Gen. 11,31; 12,5), daarmee preluderend op wat later, in het uur van de beproeving, het vierde gebod is gaan heten: ‘eer uw vader en uw moeder. Dan zult U lang leven op de grond die de Heer uw God U schenkt.’ (Ex. 20,12) Punt is dat vanaf het begin van de roeping van de eerste aartsvader het God gaat om heil en zegen en zijn interventie een bevrijdende pointe heeft: voor Abram zelf, voor zijn volk en in hem voor ‘alle geslachten op aarde’ (Gen. 12,3). Zo wordt weerspiegeld wat in den beginne al de kern is namelijk dat Gods tussenkomst een handelen ten goede is en

³³ In de Apostolische Geloofsbelijdenis wordt gesproken over ‘creatorem caeli et terrae’; in de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel over ‘factorem caeli et terrae’. Schepper en Maker, beide vertalingen van het Griekse ποιητὴν van ποίεω maken, doen, veroorzaken, voortbrengen.

als zodanig bestemd is voor 'hemel en aarde' (vergelijk Gen. 14,22).

Ook aan de opbouw van het boek Jona kan dit gegeven passend geïllustreerd worden. Jona krijgt een opdracht van de Heer, vlucht daarvoor weg en begeeft zich in vreemde handen. Als hem gevraagd wordt wie hij is, antwoordt Jona: 'ik ben een Hebreeër en ik vrees Jahwe, de God van de hemel, die de zee en het land gemaakt heeft.' (Jon. 1,9) Daarop raakt men voor God bevreesd en om aan de toorn van de Heer te ontkomen gooit men Jona, op diens suggestie, overboord. Hij wordt daarop verzwolgen door een grote vis en verblijft drie dagen en drie nachten in het binnenste van de vis. Zijn gebed om redding wordt verhoord en hij neemt nu de oorspronkelijke opdracht van God aan om de stad Nineve vanwege haar verdorvenheid de verwoesting aan te zeggen ('veertig dagen nog, en Nineve wordt met de grond gelijk gemaakt!' Jon. 3,4). Zijn verkondiging blijkt effectief; de stad toont zich oprecht boetvaardig en de Heer brengt zijn oordeel daarop niet ten uitvoer. Dat God niet woord houdt, maakt Jona nijdig. 'Ik wist immers, dat Gij een medelijdende en barmhartige God zijt, lankmoedig en rijk aan liefde, altijd geneigd om spijt te krijgen over aangezegd onheil.' (Jon. 4,2) En God antwoordt: 'is er wel reden om zo nijdig te zijn?' (Jon. 4,4) Daarop maakt God Jona duidelijk dat Gods trouw niet zijn wrok jegens onheil geldt maar zijn vreugde over berouw en ommekeer. Het boek Jona opent met een getuigenis over God de Schepper en eindigt met een verwijzing naar een God die het leven meer liefheeft dan de dood (vergelijk Jon. 4,8-11).

Schepping en heil horen bij elkaar, Schepper en Vader zijn voor elkaar van betekenis. Dit uitgangspunt laat zien hoezeer de geschapen werkelijkheid een persoonlijke oriëntatie kent. Zij is door God tot bestaan geroepen, is naar de voltooiing in God op weg en wordt op die tocht steeds door God gedragen, ondanks alles. Zo spreekt de Heer: 'Sion zei: 'Jahwe heeft mij verlaten, de Heer heeft mij vergeten.' Zal een vrouw haar zuigeling vergeten, een liefhebbende moeder het kind van haar schoot? En zelfs als die het zouden vergeten, Ik vergeet U nooit! Zie, in mijn handpalmen heb Ik U geschreven en uw muren staan Mij voortdurend voor ogen.' (Jes. 49,14vv.) In zo'n werkelijkheid mag de mens zich geborgen weten, die staat hem niet als een numineuze macht tegenover maar nodigt hem uit tot een persoonlijk vertrouwen in de God die zijn Schepper is.

Zoveel is tot nu toe duidelijk geworden: de werkelijkheid vindt in God haar exclusieve grond en is daarom goed en betrouwbaar. Waar toekomst wordt aangezegd heeft heil altijd de boventoon. Wat zegt dit over God die Schepper is? In het christendom zijn hieromtrent drie samenhangende aandachtspunten nader uitgewerkt.

1. God schept uit niets, creatio ex nihilo. Dit axioma (vergelijk 2Mak. 7,28 en Rom. 4,17) drukt de onafhankelijkheid van God als Schepper uit en onderlijnt diens soevereiniteit ten opzichte van en over al het geschapene. De schepping wordt door God, God wordt niet door de schepping. God schept niet uit wat voorhanden is maar in den beginne is God. God treft niet iets aan waar Hij het beste van maakt, maar Hij maakt uit niets iets (Hij schept niet-uit-iets) en geeft

het zo eigen tijd en ruimte. Dat leidt tot enkele nadere bepalingen.

a. Met deze inzet is een kritische noot gezet tegen polytheïsme en de vergoddelijking van de wereld. Waar God is, is geen plaats voor goden; God als de Schepper ex nihilo is de Enige. Door de wereld te scheppen als van zich onderscheiden is God niet de wereld en de wereld niet God of goddelijk -wat niet wil zeggen dat God in de wereld afwezig is.³⁴

b. De scheppende act van God vindt zijn grond in God alleen en niet in iets buiten God. Dat laatste zou immers betekenen dat God afhankelijk is, dat er hoe dan ook een noodzaak voor de schepping aan te geven is. Alle consequente scheppingsdaden van God delen in diezelfde soevereiniteit. Waar het tot nieuw leven komt is exclusief God aan het werk.

c. Voor deze creatio ex nihilo is -uit de aard der zaak- geen binnenwereldse analogie aan te wijzen. Dat God schept is geloofsgetuigenis, hoe God schept is een mysterie.

2. God schept in vrijheid. De schepping is geen dwingend of vanzelfsprekend gebeuren, noch met het oog op een externe noodzaak noch met het oog op een behoefte bij God. God heeft de wereld niet nodig en Hij is in die zin zelfgenoegzaam, zichzelf genoeg. De schepping is van hieruit pure vrijheidsact, slechts te motiveren in Gods wilsbesluit en wijsheid, die voor Hem wezen-lijk zijn, om lief te hebben (vergelijk Wijsh. 9,9; 11,24-26) en Schepper te worden. Creatio ex nihilo is daarom creatio ex amore. Dat verhindert ook dat de schepping als een act van willekeur wordt verstaan. God is de in vrijheid liefhebbende God en in liefde is geen willekeur. Wat God aldus schept is daardoor in zich goed.
3. Dat God schept uit niets en louter in vrijheid en uit liefde, bepaalt de schepping als de gelegenheid die God geeft, de tijd en ruimte die Hij aanreikt. Soevereiniteit van de Schepper is ook heerschappij over tijd en ruimte. God schept niet in de tijd (dan zou er al tijd zijn voordat God schept) maar God schept tijd. God schept niet in de ruimte maar God schept ruimte. Tijd en ruimte zijn creatuurlijke categorieën, behoren tot de orde van de schepping en niet tot de orde van de Schepper. De aldus geschapen werkelijkheid is de plaats van ontmoeting tussen Schepper en schepsel en daarmee de mogelijkheid, in uiterlijke zin, van hun verbond.³⁵ Voor de mens is de schepping verleende

³⁴ 'En Zijn is allerinnerlijkst magis intimum in ieder ding en zeer fundamenteel aanwezig in alles profundius omnibus inest aangezien het formeel is aan alles in een ding -zoals boven aangetoond. Vandaar dat het moet zijn dat God in alle dingen is en wel intiem Unde oportet quod Deus sit in omnibus rebus, et intime.' (Thomas van Aquino, Summa Theologiae I, 8,1)

³⁵ De schepping heeft een tijdruimtelijk bepaald beginpunt. Dat is een geloofsovertuiging en kan als zodanig niet bewezen worden. Zo hanteert Thomas van Aquino met betrekking tot de vraag of het een geloofsartikel is dat de wereld een begin heeft de navolgende puntige redenering. 'Dat de wereld niet altijd heeft bestaan, wordt alleen door het geloof gehouden en kan niet aantoonbaar worden bewezen. (...) De reden hiervoor is dat het begin van de wereld niet bewezen kan worden door de wereld zelf. Want het begin van bewijs is dat wat is.' (Thomas van Aquino, Summa Theologiae I, 46,2) Een eventuele opvatting van de eeuwige schepping, daar is in de theologiegeschiedenis vaker mee geflirt, is doorgaans te verklaren vanuit de specifieke context. Zo leerde Origenes de eeuwige schepping als verwijzing naar

gelegenheid.

1.3.2. Schepsel

God is Schepper en handelt als zodanig vrij en soeverein. Er is niets wat Hem tot scheppen dwingt en zijn scheppend handelen is daarom onvoorwaardelijk, noch innerlijk noch uiterlijk begrensd of noodzakelijk. Dat er schepping is, is een handeling uit vrijheid en in liefde. Uit de observaties bij Genesis 1 en 2 kwam naar voren dat deze Schepper in zijn schepping de voortkomst van de mens een bijzondere plaats geeft. Niet alleen is hij het enige schepsel dat geschapen is naar Gods beeld, maar hij krijgt ook een taak als verantwoordelijk rentmeester over alle andere schepselen. Zo lijkt de schepping ingericht op Gods omgang met de mens. Vooral in Genesis 2 wordt de schepping verhaald als de entourage voor de mens die zichzelf is in betrokkenheid op een gij. Dat wordt zo fundamenteel geacht dat dit andere-ik niet voortkomt uit stof en Gods levensadem (Gen. 2,7), maar door God wordt genomen uit de mens zelf (Gen. 2,21v.). Zo is niets de mens intiemer dan de mens en zijn naastenliefde en medemenselijkheid gefundeerd in de scheppingsorde. Dat kan niet straffeloos worden omgedraaid alsof zelfliefde al naastenliefde impliceert. Eerder ligt hier de verleiding dat, met alle gevolgen van dien, van de scheppingsorde wordt afgeweken (Genesis 3).

In deze context: wat betekent het voor de mens dat hij schepsel is? Daartoe enkele oriëntatiepunten.

1. Creatio ex nihilo drukt de afhankelijkheid van de mens uit: hij wordt tot leven geroepen. Deze bevinding verankert zijn grondhouding van overgave aan en vertrouwen in de Schepper. Die ordening maakt dat de schepping niet beschouwd kan worden als een product van menselijke verbeelding of afhankelijk is van geloof. De autonomie van de mens is principieel en positief met heteronomie verbonden: wat hij is, heeft hij ontvangen. Het bestaan is geschonken.
2. Dat drukt ook uit dat de mens een eigen realiteit heeft. 'Scheppen is scheiden' (Oepke Noordmans). Wat God creëert, onderscheidt Hij van zichzelf. God roept de mens in het leven en de mens krijgt een eigenheid en een eigenstandigheid, zijn eigen tijd en ruimte toegewezen.
3. De mens is aldus het door God gewilde schepsel. Hij komt voort uit Gods vrijheid en liefde en mag er zijn, hij is 'het enige schepsel op aarde dat om

de almacht Gods juist als eeuwige Schepper. Daar waar hij zich niet kan voorstellen dat God ooit nog niet Schepper was, impliceert het bestaan van een eeuwige Schepper voor hem het bestaan van een eeuwige schepping. Deze redenering is, dat moge duidelijk zijn, een theologische hulpconstructie. Giordano Bruno (1548-1600) op zijn beurt was bevangen door de oneindigheidservaring van tijd en ruimte die de beginnende natuurwetenschappen boden en vertaalt die ontdekte grenzeloze wereld naar een eeuwige schepping.